

drugih lastnosti ravno tako važnih kot nacionalizem (npr.: široka množična baza režima v srednjih slojih, prizadevanje za razredni mir, sovražnost proti delavskemu gibanju in njegovim egalitarnim družbenim prizadevanjem itd.). Kar se tiče konkretnega zgodovinskega razvoja v obeh fašističnih državah Italiji in Nemčiji je podan zelo dobro in je sigurno na ravni današnje vodilne evropske historiografije. Isto velja tudi za družbenopolitični razvoj v Sovjetski Rusiji in potem Sovjetski zvezi. Zelo intenzivno in podrobno so podana prva leta izgradnje sovjetskega sistema z vso problematiko. Poglavje vsebuje vrsto briljantnih, do sedaj v Jugoslaviji neupoštevanih analiz in ocen. Trideseta leta, v katerih se je izoblikoval stalinizem in vse njegove politične, sociološke in gospodarske posledice v sovjetski družbi, poda bolj na kratko in površno.

V četrtem delu, ki pa zajema le 46 strani, je avtor orisal tok zunanjepolitičnega dogajanja med velikimi evropskimi državami. Zaradi omejenega obsega je to bolj ali manj oris kot pa poglobljen pregled, kljub temu, da ne manjka zelo pozornih observacij in drznih toda točnih ocen. Avtor je ob zaključku knjige povedal, da ima zunanjepolitični razvoj v knjigi samo za skico in da namerava v prihodnosti zunanjepolitičnim problemom obravnavanega obdobja posvetiti samostojno knjigo. Zunanjepolitični razvoj Evrope je avtor pokazal po uveljavljenem gledanju, po katerem ga je moč deliti v tri obdobja: prvo do leta 1924, ko je med evropskimi državami velik oster boj za in proti uveljavitvi versajskih določil; v drugem obdobju do 1933 so prevladovali naporji za mir, ki so bili kronani z Kelloggovim paktom 1928; v tretjem obdobju pa vse bolj dominirata fašistični sili s svojimi vedno bolj agresivnimi zunanjepolitičnimi zahtevami.

V petem delu je avtor pokazal politično misel vseh treh političnih sistemov: meščansko parlamentarnega, sovjetskega in fašističnega. V ta del je vključil tudi prikaz tokov umetniškega izpovedovanja, ki so bila tako ali drugače povezana z enim od treh političnih tipov. Ta del je eden izmed boljših v knjigi, v katerem pride najbolj do izraza avtorjeva velika duhovna širina, poznavanje dobe in nagnjenje k samostojnemu sklepanju.

Podobno je tudi z zadnjim delom z naslovom Ljudje in zgodovina, v katerem je kratko skiciral portrete in vlogo nekaterih vidnih osebnosti iz političnega in kulturnega življenja obdobja med obema vojnama. Morda največ povedo že same avtorjeve oznake: Tri generacije medvojnih politikov — Graditelj državne revolucije (V. I. Lenin) — Človek, ki je hotel prepovedati vojno (A. Briand) — Mirotvorec, ki je delal za Nemčijo (G. Stresemann) — Hazarder ideje mira (N. Chamberlain) — Fanatik kot heroj (A. Hitler) — Ujetnik britanskega imperija (W. Churchill) — Utemeljitelj fašizma (B. Mussolini) — Revolucionar, ki je zlorabil ideale (I. V. Stalin); v kulturi pa: Herojsko življenje življenja (G. D'Annunzio) — Pravica na svoje življenje (M. Unamuno) — Podpora in odpor (nemški intelektualci in Tretji rajh) — Osebna premoč ustvarjalca (Th. Mann) — V imenu svobode ustvarjanja (A. Gide) — Med pokornostjo in ustvarjalnostjo (S. M. Eisenstein).

Avtor je v knjigi uporabil zelo živahen, lahko bi rekli leposloven stil, ki močneje pritegne bralca, kljub temu pa je ostajal čvrsto na tleh zgodovinske akribije. Uporabil je mnogo dokazov iz socialne in celo individualne psihologije, kar je danes precej uveljavljeno v zahodnoevropski historiografiji, kljub temu pa delu ni mogoče očitati, da bi ne bilo marksistično. Knjiga je, tudi če smo do nekaterih njenih strani in ocen kritičnega mnenja, velik doprinos k jugoslovanski in celo evropski historiografiji obdobja med obema vojnama. Napisana je na osnovi študija zelo širokega izbora literature in ponekod tudi virov.

Na koncu knjige je 28 strani obsežen povzetek v angleščini in nato zelo obsežna bibliografija zgodovinske literature v obdobju med dvema vojnama, ki je ena najbolj vsestranskih in obsežnih v tako koncipiranih priročnikih.

Janko Prunk

Mladen Colić, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941*. Delta-Pres, Beograd 1973, 485 strani.

Lahko se strinjamo z avtorjem, ki je v uvodu pričujoče knjige zapisal, da se v našem zgodovinpisju vse več pozornosti poklanja znanstvenemu raziskovanju in obdelavi okupacijskih ter kvizlinških režimov v razdobju druge svetovne vojne, kar je tudi upravičeno, saj moremo dobiti popolno sliko naše najnovejše zgodovine le s pravilnim upoštevanjem vseh njenih osnovnih komponent. In ena od teh

komponent je tudi takó imenovana Nezavisna država Hrvatska (NDH) in ustaško gibanje. Ravno zaradi tega se je čutila potreba po proučitvi nastanka, razvoja, dejavnosti in propada obeh, sicer tesno povezanih pojavov. Če se zraven doda še dejstvo, da se zunaj Jugoslavije daje obdelavi NDH mnogo pozornosti in to najpogosteje tendenciozno, potem je bil pristop k temu delu toliko bolj upravičen.

Ne moremo zanikati, da je pri nas že precej napisanega o raznih kvizlinških in kontrarevolucionarnih gibanjih ali tvorbah, pri čemer precejšen del odpade na prispevke publicističnega ali celo senzacionalističnega značaja. Res je, da so te zadeve pri nas še zmeraj politično vprašanje, vendar je razveseljivo, da to ni bila takšna ovira, da ne bi o tem nastalo precej del tudi v okviru našega zgodovino-pisja. V Sloveniji še zmeraj ostaja osnovno delo »Belogardizem« F. Sajeta, ki pa je že malce zastarelo in ne zadovoljuje več popolnoma potreb zgodovino-pisja in vednosti o naši polpreteklosti. Potem je tu Metod Mikuž, ki je v svojem obsežnem »Pregledu zgodovine NOB v Sloveniji« podal tudi kratek pregled razvoja, predvsem pa nastanka bele garde, četništva in domobranstva, kar predstavlja pri nas najpopolnejše tovrstno delo. V Srbiji se s problemom četništva npr. ukvarjata Dr. Petrović in J. Marjanović, o Ljotičevem »Zboru« je nekaj napisal Br. Gligorijević, ničesar pa še nimamo o Nediću. Če izpustimo nekaj manj pomembnih del, lahko rečemo, da je to skoraj vse in da jugoslovansko zgodovino-pisje na tem področju čaka še veliko dela. Reči pa je treba, da to skoraj ne velja za problematiko ustaštva in NDH, ki vzbujata izjemno pozornost in to že v času samega zgodovinskega »dogajanja«, saj je bil z ustaškim gibanjem povezan celo mednarodni položaj kraljevine Jugoslavije. Zato je bilo na Hrvaškem in tudi drugod napisano mnogo člankov, razprav in samostojnih del, ki se deloma ali tudi v celoti ukvarjajo z nastankom in razvojem ustaškega in separatističnega gibanja na Hrvaškem. To nam kaže že seznam uporabljene literature, ki jo avtor navaja na koncu knjige (okoli 70 samostojnih publikacij in 50 člankov). Kot najvažnejše avtorje, ki so se s tem kakorkoli ukvarjali, sam pisec navaja Fikreto Butić-Jelić, B. Krizmana, L. Kopso, V. Novaka, V. Terzića, M. Basto itd. O tem so pisali tudi tujci npr. Edmond Paris, Ladislav Horio, Martin Broszat, pri čemer pa ne omenjamo vseh medvojnih in povojnih del s proustaško in ustaško tendenco.

Vendar po mnenju pisca vse to ne zadovoljuje; ugotavlja namreč, da še nismo dobili dela, ki bi obsegalo podrobno in celovito obdelavo nastanka in razvoja ustaškega gibanja ter vloge in mesta NDH v okupacijskem sistemu v Jugoslaviji in vseh činiteljev, ki so pogojevali njen štiriletni obstoj. Ravno zato je bila ta knjiga tudi napisana, da bi doprinesla »skromen delež zgodovinskemu proučevanju in osvetljevanju malo poznane strani okupacijskega sistema v Jugoslaviji, zaradi popolnejšega znanja o pravem mestu dejanske protiljudske, protijugoslovanske, protikomunistične, zločinske, izdajalske in hlapčevske vloge ustašev in NDH«. Avtor je knjigo napisal pretežno na podlagi arhivskega gradiva, ki je bilo marsikdaj tu prvič uporabljeno. To gradivo (tretje poglavje je napisano v celoti na osnovi arhivskih virov) se nahaja v štirih beograjskih in enem zagrebškem arhivu, poleg tega pa je imel pisec na razpolago že precej objavljenega gradiva, saj navaja kar 15 takšnih edicij. Delo sloni tudi na pregledovanju tiska in literature »ob koriščenju dosedanjih rezultatov zgodovino-pisja«.

Knjiga je razdeljena na štiri vsebinsko zaokrožena poglavja. Prvo poglavje, ki nosi naslov »Stvaranje i aktivnost ustaške organizacije do aprilske rata«, je za nas še posebej zanimivo, saj nam podaja predzgodovino oz. zgodovino najbolj reakcionarnega dela hrvatskega političnega gibanja od Hrvatske stranke prava do njene delne izroditve v šovinistični frankovski struji, ki predstavlja najekstremnejši izraz nasprotij med hrvatsko in srbsko buržoazijo v stari Jugoslaviji. Na čelo te struje je že zgodaj prišel Ante Pavelić, ki je po uvedbi šestojanuarske diktature ustanovil ustaško organizacijo ter prenesel njeno delovanje v emigracijo. Poglavje podrobno opisuje delo ustaške emigracije, v zvezi z njo pa tudi agresivno politiko skoraj vseh sosed kraljevine Jugoslavije. Zanimiva je povezava med ustaši in probolgarsko organizacijo VMRO, ki je v začetku nudila raznovrstno pomoč hrvatskim separatistom. Posebno je v podpori Paveliću pomembna vloga Italije, čeprav so tudi tu večkratna nihanja npr. po umoru kralja Aleksandra. S približevanjem druge svetovne vojne se ustaštvo organizira tudi v Jugoslaviji, hkrati pa tudi Mussolini v svojem pritisku na Jugoslavijo spet zaigra na ustaško karto. Drugo poglavje obravnava »Osnivanje takozvane Nezavisne Države Hrvatske«, ki je sledilo napadu fašističnih držav na Jugoslavijo, saj je Slavko Kvaternik NDH

proglasil že 10. aprila. Iz opisa formiranja te nove »države« se vidi, da je bilo ustaštvo dejansko številčno zelo šibko in da se ima za svojo NDH zahvaliti predvsem obema okupatorjema, ki sta hotela Jugoslavijo za zmeraj razbiti. Za uspeh te hitre akcije pa gre velika zasluga kapitulantski vlogi HSS in tudi njenega voditelja Mačka. Zanimiv je opis organizacije ustaške oblasti in administrativno teritorialne razdelitve NDH, za katero lahko rečemo, da je bila zelo komplicirana in hkrati kopija fašistične in nacistične ureditve države in družbe. Uzakonjena je bila politika rasizma in genocida, hkrati pa je bilo jasno razvidno, da je rešitev »hrvatskega vprašanja« le zadovoljitev nemških potreb v vodenju druge svetovne vojne. Edino KPJ je že od začetka opozarjala, da NDH nikakor ni izraz interesov hrvatskega naroda, medtem ko je skoraj ves katoliški kler odločno podprl Paveličevo tvorbo. Tretje poglavje »Oružane snage takozvane NDH« podrobno predstavlja nastajanje in hierarhično organizacijo hrvatskega domobranstva kakor tudi »Ustaške vojnice« in drugih polvojaških, legionarskih ter drugih oboroženih formacij, čemur sledi še ocena moralnopolitičnega stanja, za katero vemo, da vsaj v domobranstvu ni bilo na posebni višini. To pa ne pomeni, da domobranstvo ni sodelovalo pri izvajanju terorja in v borbah proti partizanom. Precej prostora je namenjeno tudi četništvu, ki je na področju NDH nastalo kot reakcija na ustaški teror nad Srbi. Prav slednjemu je posvečeno zadnje, četrto poglavje »Ustaški teror u NDH 1941. godine«. Ta zločinska plat »rešitve hrvatskega vprašanja« je razmeroma znana, zato naj tu navedemo samo nekaj naslovov iz tega poglavja: »Zakonodavni akti o teror u NDH, Egzekutivni aparat ustaškega terora, Teror nad stanovništvom NDH, Prekrštanje Srba u NDH, Iseljavanje Srba iz NDH, Ustaški koncentracijski logori u NDH«.

Na koncu knjige je avtor dodal še 40 prilog, ki predstavljajo objavljene originalne dokumente, ki dovolj zgovorno ilustrirajo in potrjujejo predhodno vsebino knjige. Če omenimo na kraju še seznam izrazov, kratic, virov in literature ter register osebnih imen, se s tem samo potrjuje naše mnenje o vsebinski in formalni znanstveni dožnanosti prebranega dela. Kar se tiče splošne slike in razvoja NDH v letu 1941, bo naše zgodovinske težko še kaj bistvenega dodalo.

Boris Mlakar

Ivan Kreft, *Teh petdeset let, Spomini, Založba Borec v Ljubljani, 1975, 275 str.*

Druga knjiga spominov Ivana Krefta sega v obdobje narodnoosvobodilnega boja in prva leta po njem (do 1948), ki ga je avtor preživel živo in razgibano — seveda v omejenih možnostih vojnega in poveljnega časa — v srečanju z najrazličnejšimi razmerami in situacijami, življenjem pod okupacijsko oblastjo, v partizanski enoti, na osvobojenem ozemlju, v begunskih taboriščih, poveljni državni upravi in nazadnje diplomatski službi. Kot so bile raznolike situacije, iz katerih je lahko opazoval življenjske razmere naših ljudi v času vojne, tako je bil širok tudi prostor, po katerem ga je vodila medvojna in poveljna pot; svojo pripoved začena s predvečerom vojne v Beogradu, jo nato nadaljuje z dnevi razpadanja Jugoslavije, ki so ga v suknji mobiliziranca ponesli do Skopja, dve leti do kapitulacije Italije je preživel na Lopudu, od koder je zaradi poškodbe ob osvoboditvi otoka odšel v južno Italijo in tam opravljal različne naloge med jugoslovanskimi begunci. Po osvoboditvi se je vrnil v Jugoslavijo, delal nekaj časa v ministrstvu za trgovino in preskrbo, potem pa zopet odšel iz domovine, najprej na naše predstavništvo v Sofijo in kasneje na Dunaj. V Kreftovem pisanju, za katerega je značilen stvaren in jedrnat slog, se zapažanja o občem toku vojaško-političnega razvoja in razpoloženja do narodnoosvobodilnega boja prepletajo s podobami posameznikov, razgovori z njimi, njihovimi ocenami in razmišljanji. Iz teh številnih srečanj in opazanj je za kratko predstavitev knjige težko izbrati najbolj značilno, saj je vsako zase svojevrsten pogled v vojni čas oziroma prva leta poveljnega zgodovine. Tak je lahko že uvodni razgovor med avtorjem in znanim dr. Leopoldom Lenardom o politiki Sovjetske zveze in sovjetsko-nemškem nenapadalnemu paktu, ki sega še v čas pred napadom na Jugoslavijo. Predvsem k odmevu časa v posameznikih so usmerjeni opisi prvih vojnih dni v jugoslovanski vojski in nato avtorjevega življenja in političnega dela na Lopudu. Ob prikazu odnosa zaveznikiških oficirjev do jugoslovanskih beguncev v Italiji je Kreft odstopil več prostora opisu